

OMÓWIENIA. RECENZJE

HEZYCHAZM RUSI MOSKIEWSKIEJ. NIŁ SORSKI. Część druga, przekład i komentarze Józef Kuffel, Kraków, Wydawnictwo PROMO, 2018, ss. 590

Książka Józefa Kuffla zawiera przekład dwóch teologicznych traktatów szesnastowiecznego moskiewskiego mistyka-hesychasty św. Niła: *Pouczenia dla uczniów* i *Reguły skitu*. Przekład zaopatrzony został obszernymi komentarzami (77 s.). Autorem przekładu i komentarzy jest Józef Kuffel. Publikacja stanowi kontynuację dwóch poprzednich książek tego wybitnego polskiego mediewisty, jednego z nielicznych współczesnych znawców moskiewskiego hesychasmu XVI w. w jego wszystkich przejawach. W roku 2013 wyszła drukiem książka habilitacyjna: *Hezychazm Rusi Moskiewskiej: metoda interpretacji na podstawie wybranych zabytków literatury przekładowej i oryginalnej*. W roku 2014 pojawił się *Hezychazm Rusi Moskiewskiej: Nił Sorski. Część I*. Pierwsza książka stanowi fundament wiedzy teologiczno-antropologiczno-filologicznej na temat hesychasmu moskiewskiego. Druga poświęcona jest postaci Niła Sorskiego i roli jego spuścizny w budowaniu rosyjskiego starczestwa przełomu XVIII i XIX w. Autor przedstawia tu wnikliwą interpretację żywota Niła odwołując się do szerokiego kontekstu literatury poświęconej hesychaście w obrębie kilku stuleci. Analiza porównawcza doprowadza do potwierdzenia tezy postawionej przez autora w odniesieniu do cech charakterystycznych literatury hesychastycznej, a ujętych przez niego w tzw. matrycach. Jest to główne osiągnięcie badawcze Józefa Kuffla, który w genealogii piśmiennictwa staroruskiego, jako pierwszy, wyodrębnił gatunek – literatura hesychastyczna, nazwał jego cechy dystynktywne, szczegółowo je opisał tworząc dla nich wyżej wspomniane matryce. Co najważniejsze: użył całego tego aparatu nie tylko do zinterpretowania zabytku piśmiennictwa moskiewskiego, ale poszerzył wiedzę na temat prawosławnej kultury monastycznej.

Autor trafnie podejmuje też polemikę z charakterystycznym dla dotychczasowych ustaleń naukowych podziałem na dwie tradycje hesychastyczne i umieszczeniem w związku z tym literatury tego gatunku w dwóch nurtach: „praktycznym” i „teoretycznym”. Uważa, słusznie, że należy ona do obu jednocześnie.

Pozycja recenzowana jest dowodem na to, jak korzystnie procentuje głęboka wiedza merytoryczna w realizacji niezwykle trudnego zadania tłumaczenia ascetycz-

nych średniowiecznych tekstów, pisanych w języku cerkiewno-słowiańskim. Należy podkreślić, że Józef Kuffel należy do tych rzadkich u nas rusycystów-mediewistów, którzy podejmują trud tłumacza, żeby udostępnić polskiemu czytelnikowi dziedzictwo kultury rosyjskiej. Jest to kontynuacja dokonań prof. Wiktora Jakubowskiego i Ryszarda Łuźnego. Podarowanie polskiemu czytelnikowi, ale także badaczowi kultury średniowiecza, czy kultury religijno-monastycznej przekładu spuścizny Niła ma ogromne znaczenie. Tradycja hesychasmu, fundamentalna dla prawosławia, miała ogromne znaczenie dla kształtowania antropologii. Dlatego też w postkomunistycznej Rosji hesychasm stał się poważną alternatywą dla obumierającej ideologii. Świadczą o tym dokonania Siergieja Chorużego. Potencjał zawarty w hesychasme może odegrać pozytywną rolę nie tylko w Rosji, ale także w Europie cierpiącej na kryzys wizerunku człowieka.

Tłumaczenia obu tekstów Niła Sorskiego można zaliczyć do sztuki translatorskiej. Podstawowa trudność nie wiąże się z archaicznością języka cerkiewno-słowiańskiego, lecz z nieprzekładalnością słownictwa teologicznego zakorzenionego w ontologii prawosławnej i opartego na tradycji języka greckiego. Świadomość istnienia tej przeszkody zadała autorowi wiele trudu, co ujawnia się dobitnie w komentarzach. Należy podkreślić, że wywiązał się z zadania znakomicie. W nielicznych przypadkach zastosował współczesną leksykę.

Ważną merytorycznie wartość, w sensie filologicznym, ale przede wszystkim teologicznym mają obszerne komentarze. Ich podstawą jest potrzeba wyjaśnienia trudności leksykalno-semantycznych przekładu, ale w rezultacie stanowią one także ważne uzupełnienie interpretacyjne do zamieszczonych tekstów. Dodatkowy walor do komentarzy wniosła krytyczna analiza przekładu tekstów Niła na język rosyjski dokonanej przez G. Prochorowa w porównaniu z oryginałem. Autor podejmuje polemikę z zastosowaniami translatorskimi Prochorowa, która świadczy o dużej wiedzy na temat istoty hesychasmu, jego ontologicznej istoty, treści i języka. Dokonania dra hab. Józefa Kuffla są także nieocenionym wkładem w dziedzinie badań hagiografii prawosławnej, które w ostatnich latach, z wyjątkiem incydentalnych prac Sergiusza Awierincewa, miały głównie charakter archeograficzny. To wszystko związane jest z faktem, że autor nie ogranicza się do metodologii filologicznej ale uzupełnia ją wiedzą teologiczną. Recenzowany tom stanowi kontynuację badawczą poświęconą zagadnieniu hesychasmu moskiewskiego. Jest to obszar badawczy, którym dr hab. Józef Kuffel zajmuje się od lat. Należy podkreślić, że stał się jego wybitnym znawcą, wykorzystującym liczne archiwalne materiały.

Hanna Kowalska-Stus
Uniwersytet Jagielloński